ल्युट्। २मर्दने, ३मारणे च। आधारे ल्युट्। ४बुद्धे। 'तथा प्रजानां कदनं विदुः कदनप्रियाः" भाग० ७,२,११। "संसारचक्रकदनात् यमता प्रणीतः" भाग० ७,९,१६। कद-भावे ल्युट्। ५विह्वलतायाम्।

कदन्न न० कुत्सितमन्नं कोः कदु। कुत्सितान्ने। यस्येऽभक्ष्यत्वेन वैद्यकेऽपथ्यत्वेन च कीर्त्तितमन्नञ्च कदन्नम्।

कदपत्य न० कुत्सितमपत्यं कोः कदु। मूर्खादिरूपे कदाचारयुते चापत्ये। "कदपत्यभृतं दुःखं येन विन्दन्ति दुर्भरम्" भाग० ४,१३,३७। "कदपत्यं वरं मन्ये सदपत्याच्छुचां पदात्" भा० ४, १३,४२।

कदम्ब पु० कद-करणे अम्बच्। दर्शनेन विरक्तिवैलक्ष्यसाधने (कदम) वृक्षे अमरः। "एकद्वारे चतुश्चक्रं वनमालाविभूषितम्। कदम्बकुसुमाकारं लक्ष्मीनारायणं विदुः" ब्रह्मयामलतन्त्रे पुरा०। "कदम्बकुसुमैरभिहतां प्रजाभिः" रघुः "कदम्बसुमले दृष्टिः समारोपिता" उद्भटः। "कदम्बोमधुरः शीतः कषायो लवणो गुरुः। सरोविष्टम्भकृद्रूक्षः कफस्तन्यानिलप्रदः" भावप्र० तद्गुणा उक्ताः। तस्य भेदास्तत्रैव। "नीपोमहाकदम्बः स्यात् धारा कदम्ब इत्यपि। द्वितीयोऽल्पपुष्पश्च वृत्तपुष्पः कदम्बकः"। हारिद्रस्तुरलोवृक्षः। धूलीकदम्बको धाराकदम्बः षट्पदप्रियः। वृत्तपुष्पः केशराढ्यः प्रावृषेण्यः कदम्बकः। नीपो महाकदम्बोऽपि तथा बहुफलोमतः" इति भरतः। अत्र प्रावृषेण्य इत्युक्तिर्गौड़ादिदेशाभिप्रायेण मथुरादौ चैत्रेऽपि तत्पुष्पपातादामलाभिःपूतवृक्षतो बहुशो दृष्टत्वात् अत एव "यः कौमारहरः स एव हि वरस्ता एव चैत्रक्षपास्ते चोन्मीलितमालतीसुरभयः प्रौढाः कदम्बानिलाः" काव्यप्र० चैत्रमासे तत्पुष्पवर्णनमुपपद्यते। एतेन कदम्बपदं केचित्कदम्बपरमिति" सा० द० रामचरणव्याख्यानं मथुरादिदेशानभिगमनसूचकम्। तेन देशभेदात्तस्य वसन्तप्रावृड्भयभवत्वमिति ज्ञायः। कविभिस्तु वर्षाकाले एव तद्वर्णनं क्रियते यथा माघे रैवतकपर्व्वतवर्णने। वर्षर्तुवर्णनमधिकृत्य "विहगाः कदम्बसुरभाविह गाः कलबन्धनुन्नयमनेकलयम्"। भ्रमयन्नुपैति मुहुरब्भ्रमयं पवनस्य धूतनवनीपवनः"। वर्षावर्णने च तत्रैव "अनवनीनवनीपवनीरभि" तस्य च प्रावृण्यत्वादेव "कदम्बं भूरणं तथेत्यादिना हरिशयने भोजननिषेधः। इति "तत्तुल्यकर्कातुलकितमिः प्रौढपुष्पैः कदम्बैः" मेघदू० आषाढ मधिकृत्यैव तद्पन्यप्रणयनात्। इति तस्य प्रावृषेण्यत्वमपि। कदम्बवृक्षश्च मेरुविन्ध्यपर्वतहिमन्दरस्य विशेषचिह्नम्- "विन्ध्यस्य शैलाः खलु मन्दरोऽस्य सुगन्धशैलो विपुलः सुपार्श्वः। तेषु क्रमात् सन्ति च केतुवृक्षाः कदम्बजम्बूवटपिप्पलकाख्याः। सि० शि०। अस्य सुमेरोः।

कदम्बक पु० स्वार्थे कन्। १कदम्बवृक्षे। संज्ञायां कन् संघर्षेण विह्वलीकरणसाधने २समूहे न० अमरः। "गजकदम्बकमेचकशुम्भकैः" माघः। "पृथुकदम्बकदम्बकराजितम्" किरा०। "कदम्बकं वातमजं मृगाक्षाम्" भट्टिः कदम्ब इव कायति कै-क। ४हरिद्रौ २सर्षपे च राजनि० कदम्बकोरकोपरिस्थसूक्ष्मांशतुल्यफलत्वात्तस्य तथात्वम्। ५देवताड़म्बरे न० रत्नमा०।

कदम्बकोरकन्याय पु कदम्बपुष्पस्य यथा सर्व्वावयवेषु युगपत्कोरकाणामुत्पत्तिस्तादृशे एकदोत्पत्तौ दृष्टान्तभेदे शब्दानामुत्पत्तिर्द्विविधा। "वीचितरङ्गन्यायेन तदुत्पत्तिस्तु कीर्त्तिता। कदम्बकोरकन्यायादुत्पत्तिः कस्यचिन्मते" भाषा० उक्ता। दशदिशु दश शब्दा उत्पद्यन्ते ततश्चान्ये दश शब्दा इत्येवं कदम्बकोरकोत्पत्तिवत् सर्व्वासु दिक्षूपर्य्युपरि शब्दानामुत्पत्तिरिति कस्य चिन्मतम् न्यायमते तु वीचितरङ्गन्यायेनैव तदुत्पत्तिरिति भेदः।

कदम्बद पु० कदम्बः तदुपरिस्थः सूक्ष्मांश इव दीयते खण्ड्यते दो-खण्डने कर्म्मणि घञर्थे क। सर्षपे शब्दचन्द्रिका तस्य कदम्बकोरकोपरिस्थितसूक्ष्मांशतुल्यफलत्वात्तथात्वम्।

कदम्बपुष्पा स्त्री कदम्बस्येव पुष्पमस्यास्ति अर्श० अच्। सुखिड़ाका वृक्षे (सुखड़ेरी) रत्नमाला तस्य पुष्पमिव पुष्पमस्याः विपक्षे तु ङीष्। कदम्बपुष्पो तत्रैवार्थे राजनि०।

कदम्बभ्रमवृत्त न० कदम्बवत् भ्रमस्य वृत्तं गोलक्षेत्रम्। सि० शि० उक्ते गोलवृत्तभेदे। तद्भ्रमप्रकारस्तत्रैव "तत्रापसव्यलग्नाच्या याम्या सौम्या च दिक् सदा। कदम्बभ्रमवृत्तं च बभ्रीयात् परितो भ्रुवात्। गोले तु लिप्तवृत्तस्थां शैलत ज्या क्रान्तिर्शिञ्जिनी। सर्व्वतः समवृत्ताच्च याम्योदक् कुजसंगमे। तत्तिर्य्यग्गतसूत्राणां योगः स समसंज्ञकः। समध्रुवः कदम्बानामुपरि द्युचराश्रयेत्। सूत्राणि वृत्तरूपाणि वलनानि तदन्तरे। अग्रजं वलनं मध्ये स्यात् समध्रुवसूत्रयोः। कदम्बध्रुवसूत्रान्तरायनं च त्रिभे यदा। कदम्बसमसूत्रान्तः स्फुटं सर्वदिशां च तत्"।

कदम्बवादिन् पु० कदम्ब इति वादः संज्ञा अस्यास्ति णिनि। कदम्बसंज्ञायुक्ते नीपे। "कदम्बवादिनो नीपान् दृष्ट्वा वृष्टकितैरिव। समन्ततो भ्राजमानं कदम्बकटकैः"